

5. Undergrupper

Konvensjoner: (1) Normalt betegnes binæroperasjonen $*: G \times G \rightarrow G$ på en gruppe bare med " $\cdot$ " eller " $+$ ", selv om det ikke betyr mult/add av tall.

Hvis man bruker multiplikativt notasjon, skrivs man " ab " istedet for " $a \cdot b$ ".

- (2) Additiv notasjon " $+$ " er normalt forbeholdt abelske grupper.
 (3) Id-elt betegnes med $\begin{cases} e & \text{hvis mult. not.} \\ 0 & \text{hvis add. not.} \end{cases}$

- (4) Inverselementet til $a \in G$ betegnes med $\begin{cases} a^{-1} & \text{hvis mult. not.} \\ -a & \text{hvis add. not.} \end{cases}$

- (5) La $a \in G$. Hvis G er multiplikativ:

$$\begin{aligned} a^0 &\stackrel{\text{def}}{=} e \\ a^n &\stackrel{\text{def}}{=} \underbrace{aa \cdots a}_n \quad \left\{ \begin{array}{l} n > 1 \\ n = 1 \end{array} \right. \\ a^{-n} &\stackrel{\text{def}}{=} \underbrace{a^{-1}a^{-1} \cdots a^{-1}}_n \end{aligned}$$

Hvis G er additiv:

$$\begin{aligned} na &\stackrel{\text{def}}{=} \underbrace{a+a+\cdots+a}_n \quad (n > 1) \\ -na &\stackrel{\text{def}}{=} (-a)+(-a)+\cdots+(-a) \end{aligned}$$

Def: La G være en gruppe

- (1) Orderen til G er antall elt i G , skriv $|G|$. Gruppen er endelig hvis $|G| < \infty$.

- (2) En undermengde $H \subseteq G$ er en undergruppe av G , dersom
 (i) H er lukket under den binære operasjonen på G
 (ii) H er selv en gruppe med den binære operasjonen.

Skriv $H \leq G$, og $H < G$ hvis $H \neq G$.

- (3) En undergruppe $H < G$ kallas en ekte undergruppe. Undergruppen $\{e\}$, som kun består av id-eltet, kallas den trivuelle undergruppen.

Eksempler: (1) La $G = \mathbb{Z}$ med vanlig addisjon. For $m \in \mathbb{N}$, la

$$H = m\mathbb{Z} = \{mn \mid n \in \mathbb{Z}\} = \{\dots -2m, -m, 0, m, 2m, \dots\}$$

Da er H en ekte undergr. av G . ($H < G$)

- (2) La $G = \mathbb{C} \setminus \{0\}$ med vanlig mult. For $m \in \mathbb{N}$, la

$$H = U_m = \{z \in \mathbb{C} \mid z^m = 1\}$$

Da er H en ekte undergr. av G . Merk at $|G| = \infty$, $H < \infty$.

(3) La $G = \mathbb{C}$ med vanlig addisjon. For $m \in \mathbb{N}$ er da $\{m\}$ ikke en undergruppe, siden den ikke er lukket under add. F.eks er $1, i \in \mathbb{U}_4$, men $1+i \notin \mathbb{U}_4$.

(4) La G og H være følgende multipiktive grupper:

$$G = GL(2, \mathbb{R}) = \{ M \in M_2(\mathbb{R}) \mid M \text{ invertibel} \}$$

$$H = SL(2, \mathbb{R}) = \{ M \in M_2(\mathbb{R}) \mid \det(M) = 1 \}$$

Da er $H < G$.

Teorem 5.14 La G være en gruppe og $\emptyset \neq H \subseteq G$ en undermenge. Da er $H \leq G$ (dvs H undergr av G) hvis og bare hvis

- (1) H er lukket under bin.op på G (dvs $a, b \in H \Rightarrow ab \in H$)
- (2) Id-eltet $e \in G$ ligger i H .
- (3) $a \in H \Rightarrow a^{-1} \in H$.

Teorem 5.14 (superversjon). La G være en grupp $\emptyset \neq H \subseteq G$. Da er $H \leq G$ hvis og bare hvis

$$(1) a, b \in H \implies ab^{-1} \in H$$

Beweis: Oppgave.

Eksempel: (1) La $O(2, \mathbb{R}) = \{ M \in M_2(\mathbb{R}) \mid M \text{ ortogonal} \text{ (dvs } M^T = M^{-1}) \}$. Da er $O(2, \mathbb{R}) \leq GL(2, \mathbb{R})$. For $M_1, M_2 \in O(2, \mathbb{R})$ gjelder

$$(M_1 M_2)^T = M_2^T M_1^T = M_2^{-1} M_1^{-1} = (M_1 M_2)^{-1} \quad \text{medvendig}$$

$$(M_1 M_2^{-1})^T = (M_2^{-1})^T M_1^T = M_2 M_1^{-1} = (M_1 M_2^{-1})^{-1}$$

$$\Rightarrow O(2, \mathbb{R}) < GL(2, \mathbb{R}). \quad (\text{den ortogonale gruppen})$$

$$\text{La } SO(2, \mathbb{R}) = \{ M \in O(2, \mathbb{R}) \mid \det(M) = 1 \}$$

$$\xrightarrow{\text{vis!}} SO(2, \mathbb{R}) < O(2, \mathbb{R}) \quad (\text{den spesielle ortogonale gruppen})$$

(2) Mktg eksempel / Jenganger i gruppeteori. For $n \in \mathbb{N}$, la

$$\mathbb{Z}_n = \{0, 1, \dots, n-1\}$$

og $+_n$ addisjon modulo n . F.eks i $\mathbb{Z}_{21}$ har vi

$$13 +_2 18 = 10 \quad \text{fordi } 31 \equiv 10 \pmod{21}$$

Da er $(\mathbb{Z}_n, +_n)$ en abelsk gruppe (vis!).

Merk at $|\mathbb{Z}_n| = n$, så for alle $n \in \mathbb{N}$ finnes det minst en gruppe av orden n . Se på $\mathbb{Z}_9$ (med $+_9$ som bin.op.).

$$\mathbb{Z}_9 = \{0, 1, \dots, 8\}$$

Se nå på

$$H = \{0, 3, 6\} \subseteq \mathbb{Z}_9.$$

Er H en undergruppe av $\mathbb{Z}_9$? Ja! Det essensielle er at 3 og 6 er inverser av hverandre i $\mathbb{Z}_9$: $6 = -3$ og $3 = -6$.

Vis nå: $a, b \in H \Rightarrow a +_9 b \in H$ og $a -_9 b \in H$

$$\Rightarrow H$$
 undergr av $\mathbb{Z}_9$ fra T.5.14

Merk: $H_1, H_2 \leq G$ undergrupper $\Rightarrow H_1 \cap H_2 \leq G$ undergr (T.5.14)
 $(SO(2, \mathbb{R}) = O(2, \mathbb{R}) \cap SL(2, \mathbb{R}))$

Sykliske undergr: La G være en (mult.)gruppe og $a \in G$. La $H \leq G$ være en undergr med $a \in H$. Da har vi også $a^{-1} \in H$, og $e = a^0 \in H$. Siden H er lukket under mult (bin.op) er

$$a^n \in H$$

$$a^{-n} = (a^{-1})^n \in H$$

$\forall n \in \mathbb{N}$. Derfor:

$$\langle a \rangle \stackrel{\text{def}}{=} \{a^t \mid t \in \mathbb{Z}\} \subseteq H.$$

Teorem 5.17 $\langle a \rangle$ er en undergr av H . (og døres også av G)

Def: (1) $\langle a \rangle$ kallas den sykliske undergr av G generert av a . Merk at hvis $H \leq G$ och $a \in H$, så är $\langle a \rangle \leq H$, dvs $\langle a \rangle$ är den minste undergr av G som inneh. a .

(2) G är syklisk hvis $\exists a \in G$ med $\langle a \rangle = G$. Da är a en generator för G .

Merk: (1) En syklisk gruppe kan ha flera generatorer

(2) $\langle a \rangle$ kan vara endelig, dvs ofta slike att $a^t = a^s$ för $t \neq s$.

Eksempler: (1) For gruppen $\mathbb{Z}_9$ är $\langle 3 \rangle = \langle 6 \rangle = \{0, 3, 6\}$. mens

$$\langle 1 \rangle = \langle 2 \rangle = \langle 4 \rangle = \langle 5 \rangle = \langle 7 \rangle = \langle 8 \rangle = \mathbb{Z}_9 \text{ og } \langle 0 \rangle = \{0\}$$

(2) For $U_4 = \{z \in \mathbb{C} \mid z^4 = 1\} = \{1, -1, i, -i\}$ (med mult.) ∵

$$\langle 1 \rangle = \{1\}$$

$$\langle -1 \rangle = \{-1\}$$

$$\langle i \rangle = U_4$$

$$\langle -i \rangle = U_4$$

(3) For $\mathbb{Z}$ är $\langle 20 \rangle = \{\dots, -40, -20, 0, 20, 40, \dots\} = \{20m \mid m \in \mathbb{Z}\}$